

КРУГЛА СПОРУДА НА ТЕРИТОРІЇ РИМСЬКОЇ ЦИТАДЕЛІ ХЕРСОНЕСА (З приводу інтерпретації)

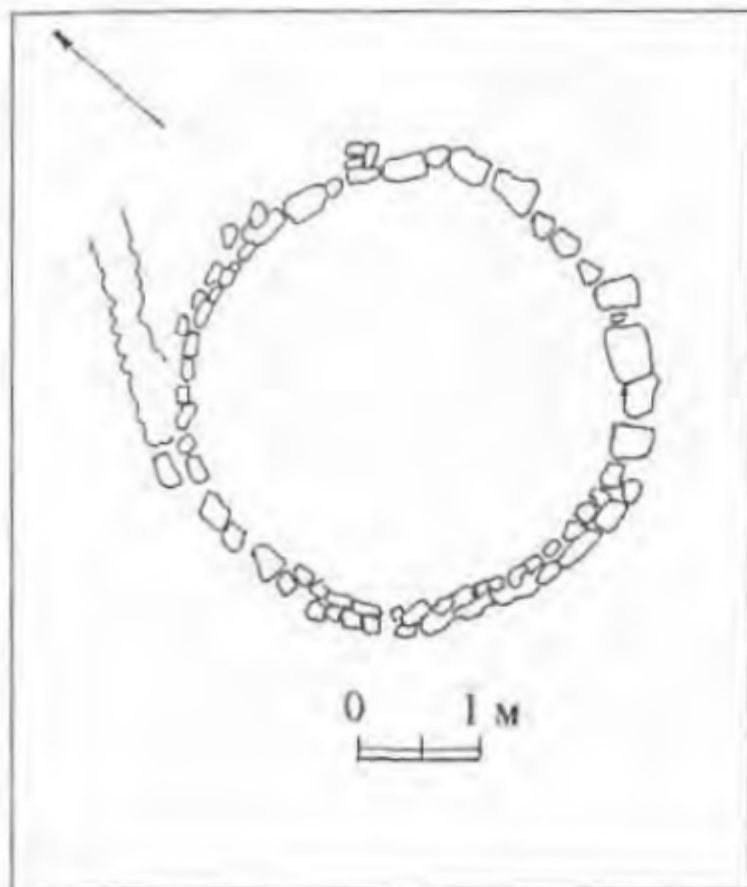
У другій половині II – третій чверті III ст. у Херсонесі, як нині встановлено, містився осідок командування римських збройних сил у Тавриці й перебувала залога. Вояки, що належали до неї, займали т. зв. цитадель – район площею близько 0,5 гектара в південно-східній частині міста. На цій території відкрито рештки приміщень різного призначення, зведені римськими військовиками¹, і серед них круглу в плані споруду, яку інтерпретовано як залоговий вівтар. Сумніви в слушності такої інтерпретації змусили нас ще раз удатися до аналізу цієї споруди й спробувати з'ясувати її призначення, а також час збудування.

Отже, 1987 р. під час розкопів на території т. зв. римської цитаделі Херсонеса на незабудованій площі на схід від хвртки у 18 куртині оборонних споруд, за 4 м на південний захід від терм римської залоги виявлено круглу в плані споруду діаметром 3,8 м, заглиблену в ґрунт. По її краях зафіксовано кам'яне обкладення з невеликого каміння завтовшки 0,2 м, яке подекуди досягало 0,3 – 0,4 м. Зі сходу зберігся один ряд кладки, а в інших місцях – два ряди. Каміні добре припасовані один до одного й промазані глиною. З південної сторони споруди зафіксовано встановлену плазом прямокутну плиту, закурену й згладжену в цен-

трі, розмірами 1,1 x 0,5 x 0,2 м, яка з двох боків була укріплена прямокутними вапняковими блоками, поставленими на ребро. Блок, розташований із заходу, мав розміри 0,3 x 0,4 x 0,2 м, а зі сходу – 0,3 x 0,4 x 0,27 м. Описана конструкція була, мабуть, порогом входу, який вів до центру круглого заглиблення в ґрунт.

Сферичне заглиблення в межах круглого кам'яного обкладення, крім місця порога, було обмазане білою глиною зі слідами багаторазової дії вогню і заповнене золою, пухким сипучим ґрунтом з дрібним камінням, а також фрагментами кераміки перших століть н. е. (в основному II – III ст.) і пізнього середньовіччя².

І. Антонова, яка керувала розкопками, у звіті написала, що ця споруда, очевидно, являла собою вівтар, і навела аналогії з Фракії, зазначивши, що на відміну від херсонеського там такі вівтарі були не круглими, а прямокутними в плані³. Згодом таке саме твердження повторено в публікації, присвяченій результатам розкопів на території цитаделі⁴, хоч спеціально призначення споруди І. Антонова не вивчала. Водночас, як свідчать епіграфічні пам'ятки й порівняльні матеріали, ймовірніше, що культові дії вояки римської вексилляції в Херсонесі відправляли в спеціальних приміщеннях, які входили до

План круглої споруди

комплексу принципії, зокрема в схоли принципалів⁵.

Вівтарів такої конфігурації не було на території римських військових таборів⁶. Це, а також відомі з розкопів інших античних центрів Північного Причорномор'я аналоги⁷ дають підстави інакше визначити призначення цих будівельних залишків. Своєю формою споруда дуже близька до горен для випалювання кераміки, досліджених в Ольвії, тільки трохи більша за них⁸. Зважаючи на це, т. зв. херсонеський вівтар можна зарахувати до типу аналогічних, імовірно, двоярусних споруд, круглих у плані, з одним підпорним стовпом, що не зберігся. У цьому разі вхід у споруду з порогом – це елемент завантажувального пристрою для палива, який, наприклад, в Ольвії, також був зміцнений поставленими на ребро блоками⁹. Виходячи з виявленого керамічного матеріалу й аналогій¹⁰, горно, відкрите на території цитаделі Херсо-

неса, датується II – III ст. Саме в цей час римські військовики в Херсонесі налагодили виробництво дахівки і цегли, на які ставили латинські клейма з абрєвіатурами римських військових підрозділів¹¹.

Не виключено, що горно побудоване в середині II ст. і функціонувало воно аж до виведення римської залози з Херсонеса, хоча наполягати на цьому через нестачу точно датованого матеріалу важко. З іншого боку, наявність горна для випалювання керамічних матеріалів не в'яжеться з характером внутрішньої забудови південно-західної частини цитаделі, де містилися казарми римських вояків і терми. Та коли пригадати, що в другій чверті III ст. більшість тих споруд, очевидно, зруйнував сильний землетрус, а невдовзі їх почали відбудовувати (про це, крім стратиграфічних спостережень, свідчить і напис Марка Ратіна Сатурніна 250 р. про ремонт схоли принципалів)¹², усе стає на свої місце.

З огляду на значний обсяг відбудовчих робіт потрібна була велика кількість керамічних будівельних матеріалів, зокрема дахівки і цегли. Саме цим, очевидно, було зумовлене зведення на незабудованому раніше місці, на схід від хвіртки у 18 куртині оборонних споруд, горна для випалювання кераміки. Значний діаметр херсонеського горна – майже вдвоє більший від аналогічних споруд II – III ст., розкопаних, наприклад, в Ольвії, – свідчить про те, що воно було призначене для випалювання саме керамічних будівельних матеріалів, насамперед дахівки. Цілком можливо, що після закінчення відбудовчих робіт або трохи пізніше горно розібрали, а територію зрівнювали. Тому й не

знайдено решток підпорного стовпа в центрі. Цим пояснюється також характер засипу внутрішнього простору горна пухким ґрунтом з невеликим камінням і фрагментами кераміки.

Отже, за наявними даними залишки круглої в плані споруди, відкритої на території римської цитаделі Херсонеса, нині можна інтерпретувати як тимчасове горно для випалювання керамічних будівельних матеріалів. Зведення цього виробничого комплексу є всі підстави залічувати до періоду між 237 р., часом землетрусу¹³ і 250 р., коли тут було завершено відбудову схоли принципалів¹⁴. Адже перш ніж відбудувати схолу принципалів, треба було в основному завершити ремонт оборонних споруд, а також відбудову казарм та інших життєво важливих будівель на території цитаделі, зруйнованих землетрусом.

ПРИМІТКИ

¹ Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя: Очерки военно-политической истории. – К., 1994. – С. 44 – 60; Він же. Северный Понт и Римская империя: (середина I в. до н. э. – VI в. н. э.). – К., 1998. – С. 88 – 89.

² Антонова И. А. Отчет о раскопках в цитадели Херсонеса в 1987 г. // Науковий архів Інституту археології НАНУ. – 1987. – Спр. № 1987/69. – Арк. 18 – 21. – Рис. 26 – 27.

³ Там само. – Арк. 22.

⁴ Антонова И. А. 15 лет работ в цитадели Херсонеса // Херсонес в античном мире: Историко-археологический аспект: Тезисы докладов. – Севастополь, 1997. – С. 8.

⁵ Vinogradov Ju. G., Zubar V. M. Die Schola Principaliū in Chersonesos // Il Mar Nero. – 1995/1996. – II. – S. 133; Виноградов Ю. Г., Зубарь В. М., Антонова И. А. Schola principaliū в Херсонесе // Нумизматика и этнография. – 1999. – Т. XVI. – С. 75.

⁶ Petrikovits H. von. Die Innenbauten römischer Legionslager während der Prinzipatszeit // Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften. – 1975. – Bd. 56. – S. 75 – 78. – Abb. 15; Johnson A. Römische Kastelle. – Mainz am Rhein, 1990.

⁷ Гайдукевич В. Ф. Античные керамические обжигальные печи // Известия Государственной академии материальной культуры. – 1934. – Вып. 80. – С. 71; Ветштейн Р. І. Керамічні випалювальні печі Ольвії перших ст. н. е. // Археологічні пам'ятки УРСР. – 1958. – Т. 7. – С. 73; Козуб Ю. И. Ольвия // Керамическое производство и античные керамические строительные материалы / Свод археологических источников. – Москва, 1966. – Вып. Г 1 – 20. – С. 11. – Табл. 1, 3 – 4.

⁸ Крапивина В. В. Материальная культура Ольвии I – IV вв. – К., 1993. – С. 74 – 75.

⁹ Там само. – С. 68 – 75.

¹⁰ Там само. – С. 74 – 75. Ще кілька залишків аналогічних горен для випалювання кераміки (перших століть н. е.), за повідомленням В. Крапивіної, розкопано в Ольвії останніми роками, але ці матеріали ще не опубліковано.

¹¹ Борисова В. В. Черепица с клеймами римских легионов // Сообщения Херсонесского музея. – 1961. – Вып. 2. – С. 39 – 45; Сапрыкин С. Ю. Черепица с клеймами римского легиона из усадьбы хоры Херсонеса // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – 1981. – Вып. 168. – С. 58 – 62; Зубарь В. М., Антонова И. А. Об интерпретации и датировке клейм с аббревиатурой VEMI из Херсонеса // Вестник древней истории. – 1991. – № 2. – С. 80 – 88; Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя. – С. 78 – 81, 98.

¹² Vinogradov Ju. G., Zubar V. M. Op. cit. – S. 29 – 143; Виноградов Ю. Г., Зубарь В. М., Антонова И. А. Зазнач. праця. – С. 72 – 81.

¹³ Зубарь В. М., Антонова И. А. Новые данные о римском гарнизоне Херсонеса в первой половине III в. // Вестник древней истории. – 2000. – № 1. – С. 68 – 69.

¹⁴ Vinogradov Ju. G., Zubar V. M. Op. cit. – S. 130 – 131; Виноградов Ю. Г., Зубарь В. М., Антонова И. А. Зазнач. праця. – С. 73.